

21. Столяров В. И. Спорт и культура: методологический и теоретический аспекты проблемы / Столяров В. И. // Спорт, духовные ценности, культура. Вып. 1 : Исторические и теоретико-методологические основания. – М. : СпАрт РГАФК, 1997. – С. 84–209.
22. Тягло Т. О. Олімпізм як філософія освіти / Т. О. Тягло // Олімпізм як філософія життя та мислення : зб. матеріал. Всеукр. наук.-практ. конф. до 95-річчя Полтав. держ. пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка. – Полтава : ПДПУ, 2009. – С. 142–146.
23. Хавин Б. Н. Все об олимпийских играх [Текст] : справочник / Б. Н. Хавин. – 2-е изд., доп. – М. : Физкультура и спорт, 1979. – 607 с.
24. Чесноков Н. Н. Олимпийские игры Древней Греции и зарождение современного олимпийского движения / Чесноков Н. Н., Мельникова Н. Ю. // Спорт, духовные ценности, культура. – 1997. – № 1. – С. 20–30.
25. Шанин Ю. В. Герои античных стадионов / Шанин Ю. В. – М. : Физкультура и спорт, 1979. – 141 с.
26. Шанин Ю. В. Олимпийские игры и поэзия эллинов / Шанин Ю. В. – К., 1980. – 184 с.

Рецензент: канд. пед. наук, доц. Тягур Р. С.

УДК 94 (477.89/. 86): 796.5: 908

ББК 75.1

Ярослав Луцький,

Василь Луцький

ТУРИСТИЧНО-КРАЄЗНАВЧА РОБОТА В МОЛОДІЖНИХ СПОРТИВНО-ПОЖЕЖНИХ ТОВАРИСТВАХ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

На основі джерельної бази встановлено, що найбільший розвиток туристично-краєзнавча робота в молодіжних спортивно-пожежних товариствах “Сокил”, “Січ”, “Луг” отримала у 20–30 рр. ХХ ст. у Галичині.

Ключові слова: туристично-краєзнавча робота, екскурсія, мандрівки.

На основе научных источников установлено, что наибольшего развития туристическо-краеведческая работа в молодежных спортивно-пожарных обществах “Сокил”, “Сич”, “Луг” достигла в 20–30 гг. ХХ в. в Галичине.

Ключевые слова: туристическо-краеведческая работа, экскурсии, походы.

On the basis of scientific publications it is shown that tourist regional land activity of such fire-sporting organizations as “Sokil”, “Sich”, “Lug” in 20–30s of XXth century in Galicia achieved the top of own activity.

Key words: tourist regional activity, excursion, walking.

Постановка проблеми та аналіз результатів останніх досліджень. Туристично-краєзнавча робота є вагомим чинником культурно-просвітницького та патріотичного виховання учнівської молоді.

У науковій літературі часто піднімаються питання про діяльність молодіжних спортивно-пожежних товариств “Сокил”, “Січ”, “Луг” у 20–30 рр. ХХ ст., зокрема, це праці І. Андрухива (1992), О. Вацеби (1997), Б. Трофим'яка (1997) та ін., у яких розглянуто спортивну й культурно-просвітницьку діяльність української молоді.

Мета роботи – розкрити зміст туристично-краєзнавчої діяльності у спортивно-пожежних товариствах “Сокил”, “Січ”, “Луг” у 20–30 рр. ХХ ст.

Методи дослідження базуються на принципах історизму й об'єктивності, входять до загальнонаукових методів аналізу й синтезу, спеціальних проблемно-хронологічного та порівняльно-історичного методів дослідження.

Результати дослідження. Незважаючи на те, що “Сокил” у Першу світову війну втратив більше 10 відсотків людей і матеріальних цінностей, старшина “Сокола-Батька” уже в перші повоєнні роки зуміла відновити спортивно-масову роботу. Так, 26 лютого 1922 р. з ініціативи “Сокола-Батька” був заснований “Союз українських спортивних гуртків студентів середніх шкіл у Львові”, до якого ввійшли спортивні гуртки академічної гімназії “Аматори”, “Лотос”, “Чайка” та реальної гімназії “Лев” і “Степ”. Це

дало змогу вже до серпня 1922 р. у всіх великих містах краю – Львові, Перемишлі, Тернополі, Станиславові, Коломиї, Калуші та інших – відновити діяльність спортивних секцій учнів старших класів середніх і вищих шкіл [2, с.67].

26 березня 1922 р. у Львові з ініціативи старшини “Сокола-Батька” відбулася нарада представників спортивних товариств краю – “Україна” (Львів), “Поділля” (Тернопіль), “Сянова Чайка” (Перемишль), “Скала” (Стрий), “Буй-Тур” (Станиславів), на якій був створений “Союз спортових товариств, клубів і поодиноких гуртків цілого краю” (з 1926 р. – Український Спортивний Союз).

Улітку 1923 р. у Львові відбулися перші повоєнні масові змагання – “Запорізькі ігрища”, а в жовтні 1924 р. був створений “Карпатський Лещетарський Клуб”.

Значну увагу приділяла сокільська старшина навчанню інструкторів пожежної справи та вчителів руханки. Зокрема, 9–14 травня 1922 р. у Львові відбулися перші повоєнні пожежні курси, у яких взяло участь 50 чоловік. Крім пожежної справи, учасники курсів проходили навчання з руханки при домівці “Сокола-Батька”.

“Сокіл” тісно співпрацював з іншими товариствами та організаціями. Так, у червні 1925 р. він спільно з Українським спортовим союзом та “Пластом” проводив “Дні українського спорту” на VI Запорізьких іграх у Львові. На ці ігри було вперше запрошено українську команду з Чернівців, яка взяла участь у змаганнях з легкої атлетики й “копаного м’яча” (футбол) [15, с.37].

Велика увага в “Соколі” приділялася національному вихованню. Проводилися різноманітні святкові дійства у зв’язку з визначними історичними подіями. Наприклад, 1927 р. у Станиславові відбулося перше повоєнне повітове сокільське свято, присвячене 10-й річниці утворення Української Центральної Ради та проголошення I Універсалу, а в 1932 р. – повітове свято, у якому взяло участь 1 826 сокільських спортсменів і понад 10 000 глядачів [17, арк.14].

1928 рік був проголошений “Роком Героїв Українського народу”, оскільки виповнювалося 10 років від проголошення самостійності УНР (III Універсал від 22 січня 1918 р.), трагічної битви під Крутами (29 січня 1918 р.), Листопадового Зриву та проголошення ЗУНР.

1931 року в Речі Посполитій вийшов закон про товариства, згідно з яким їм заборонялося займатися політичною діяльністю та залучати до своїх лав шкільну молодь віком до 18 років. Спортивну роботу дозволялося проводити тільки при погодженні з Польським державним відділом із фізичного виховання та військової підготовки. Проте навіть у таких несприятливих умовах члени “Сокола” продовжували свою діяльність, у тому числі й просвітницьку.

З травня до вересня 1932 р. проводилися повітові Сокільські свята, приурочені різним історичним подіям. Вони відбулися майже в кожному повіті, а найбільш масовими були в Стрию (865 учасників і понад 10 тис. глядачів), у Станиславові (близько 1 600 учасників і понад 15 тис. глядачів), та особливо масовим було Третє краєве Сокільське свято, у якому взяло участь понад 6 тис. учасників, із них 1 826 сокільських спортсменів [13, с.3].

З 1934 р. молодіжне товариство “Сокіл” спільно з “Просвітою” почало проводити “Свято весни” та “Свято молоді”. У цих святах узяло участь понад 3 тисячі їхніх членів з усієї Галичини. Зазначимо, що святкування ювілейних дат – істотна складова народних традицій – є потужним виховним чинником, що діє на рівні емоційно-диспозиційних основ психіки особистості.

Цього ж року відбувся збір усіх осередків “Сокола”, де розглядалися такі питання: “Духовне виховання нації і молоді” та “Фізичне виховання молоді”. Водночас було окреслено напрями роботи з молоддю. Головними з них було визнано самовиховання й самоосвіту. Крім того, на конференції зародилась ідея участі команди в XI Олімпійсь-

ких іграх, які мали відбутися 1936 р. у Берліні. Великий внесок у теорію і методику виховання української молоді зробив Український Жіночий Конгрес (УЖК), який відбувся в червні 1934 р. у Станиславові. На ньому були прийняті резолюції, пов'язані з краєзнавчо-туристичною роботою, а саме: “У справах національного виховання” та “У справах фізичного виховання”. Особливістю цих документів було те, що вони не лише теоретично декларували загальні педагогічні положення, але й окреслювали шляхи їхньої реалізації. Наприклад, УЖК визнавав, що “фізичне виховання не є ціллю для себе, тільки засобом до всебічного виховання людини, зокрема до вироблення характеру та зміцнення тіла”, а вчителям руханки необхідно було розробити “план, систему й методи фізичного виховання” [13, с.124].

У травні–липні 1935 р. “Сокил-Батько” спільно з осередками “Просвіти”, “Каменярів” та Українського Спортивного Союзу провели повітові свята “Свято весни” та “Свято молоді”. Так, у “Святі молоді”, яке відбулося в Станиславові 29–30 червня, узяло участь близько трьох тисяч соколів зі всієї Галичини [18, арк.205]. У перший день свята, 29 червня, відбулася науково-практична конференція, на якій були обговорені такі важливі питання, як “Духовне виховання нації і молоді”, “Кооперативна ідея”, “Жіноцтво й молоде жіноцтво в громадянській праці”, “Фізичне виховання молоді” та інші.

У листопаді 1935 р. у Львові відбувся Перший Український Педагогічний Конгрес (ПУПК). На ньому велика увага приділялася національному вихованню. ПУПК визнав, що “метою національного виховання української молоді є всебічна підготовка її до здійснення найвищого ідеалу нації, до чинної творчої участі в розбудові духовної й матеріальної культури, а через неї до участі в уселюдській культурі”, а для цього необхідно “плекати знання рідної духовної й матеріальної культури, розвивати ідею української духовної й культурної соборності, національної єдності, затіснювати зв'язки з рідним народом, прищеплювати любов до рідного краю” [9, с.254].

Розуміючи можливості мандрівництва та краєзнавства у вихованні підростаючих поколінь, ПУПК закликав впливати на батьків для того, щоб вони усвідомлювали цінність родинних будинків і таборів для своїх дітей. Адже в оселях і таборах засобами туризму й краєзнавства проводилося національно-патріотичне, естетичне, екологічне, фізичне й трудове виховання тисяч молодих українців.

У 1935 р. товариство “Сокил” було масовим молодіжним товариством і в ньому було 233 осередки, які нараховували 22 474 дійсних членів. “Сокил” по-різному діяв у селі і в місті. У містах основна увага приділялася спорту, а в селах головним завданням було надання допомоги при пожежах та інших природних стихіях. Крім того, для молоді постійно організуються екскурсії та мандрівки з метою ознайомлення її з рідним краєм [1, с.18].

Найбільш значною подією 30-х рр. ХХ ст., яка мала політичне й виховне значення, було намагання старшини “Сокола-Батька” домогтися участі спортивної команди українців Галичини в ХІ Олімпійських іграх, які повинні були відбутися в серпні 1936 р. у Берліні. Із цією метою впродовж 1935 р. “Сокил-Батько” через свого представника в Мюнхені М.Масюкевича вів переговори з Міжнародним олімпійським комітетом. Позитивне вирішення цього питання, безперечно, піднесло б не тільки авторитет “Сокола-Батька”, але й престиж української нації на міжнародній арені. Однак переговори закінчилися безуспішно, позаяк українці Галичини не змогли представляти Україну як державу. Окрім того, на участь в Олімпійських іграх не давав дозволу Національний олімпійський комітет Польщі.

Проте ця відмова не похитнула надії, що українці як самостійна команда колись усе-таки візьмуть участь в Олімпійських іграх. На підтвердження готовності українських спортсменів Галичини до участі в змаганнях міжнародного рівня старшина “Сокола-Батька” провела у вересні у Львові на своєму стадіоні молодіжну спартакіаду своїх

членів, у якій взяло участь понад 3,5 тис. чол. У цій спартакіаді перше місце в плаванні на 100 м і бігу на 400 м посів старший пластун Роман Шухевич (головнокомандувач УПА, посмертно Герой України) [11, с.5].

На початку 1937 р. команда “Сокола-Батька” стає членом Українського Спортивного Союзу (УСС) і бере участь у всіх видах змагань, які він проводив.

Слід звернути увагу на те, що розвиток українських спортивних товариств проходив у дуже складних суспільно-політичних умовах. У вересні 1930 р. польська влада заборонила діяльність молодіжної організації “Пласт”. Тоді багато його членів перейшло до лав “Сокола”. Усі колишні пластові табори, їхнє майно та спорядження стали власністю “Сокола”.

Керівники-вихователі під час занять наставляли юних “соколів” уміти читати карту та визначати сторони світу. У походах потрібно навчитися розкладати намет і розпалювати вогнище. Це сприяло кращій підготовці з туризму.

Слід зазначити, що на той час навіть одноденні мандрівки за протяжністю та за денним навантаженням були вдвоє більші, ніж сучасні. Для того, щоб подолати понад 50 км за день, потрібна була відмінна фізична підготовка та хороші знання з туризму. Я.Микитюк згадував, що “Соколи” зі Станиславова “інтенсивно робили далекі (сорок і більше км) прогульки в терен. У неділю була заповіджена збірка о 6-ій годині у парку при вулиці Липовій (нині Шевченка). Наша траса на той день була призначена через село Загвіздя, лісами до села Вістова коло Калуша і назад. Провідником у цій мандрівці був член управи сокільського гнізда і виховник у Станіславі, в майбутньому командир УПА – «Північ» Д.Клячківський (Клим Савур. – *Я.Л.*)” [7, с.305].

Починаючи з 1927 р., всі сокільські осередки в основному проводили мандрівки “в липні й серпні, по кілька разів протягом літа. Зазвичай “соколи” вибиралися вранці – дехто ровером (велосипедом. – *Я.Л.*), дехто пішки, й мандрували дорогами й доріжжками” [8, с.403]. Крім пішохідних та велосипедних мандрівок, усе більш популярним ставав лижний туризм. Щорічно відбувалися численні прогулянки на лижах членів “Сокола” по всій Галичині.

При “Соколі-Батьку” у Львові існувала спортивна секція, яка мала відділи пішохідного та водного туризму. Відповідальним за пішохідний туризм був М.Тріль, за водний – В.Сав’як. Крім того, в “Соколі” була лижна секція, яка займалася лижним туризмом, та секція наколесництва, що розвивала велотуризм. Усі ці секції проводили одноденні й багатоденні мандрівки. Так, 18 липня 1934 р. відбулася тритижнева водна мандрівка шести учасників під керівництвом В.Сав’яка на трьох каяках (тип човна. – *Я.Л.*). Маршрут їхньої подорожі проліг по р. Стир до р. Прип’ять й уверх по ній до м. Пінськ. Протяжність маршруту – 486 км. У 1935 р. В.Сав’як та вісім учасників здійснили водну мандрівку на каяках по р. Буг до Владова, а потім – на озеро Владовське. Протяжність маршруту становила 365 км [3, с.7].

Щорічно спортивні секції “Сокола” звітувалися за минулий рік. Наприклад, у звіті за 1934 р. зазначено, що тільки у Львові було проведено тринадцять пішохідних, три водні та три лижні мандрівки.

Зазначимо, що кожний сокільський осередок за рік мав обов’язково провести хоча б одну мандрівку. Для обліку подорожей старшина “Сокола-Батька” постановила, що на всі мандрівки потрібно мати підтвердження, засвідчені товариством “Просвіта”. Наприклад, учасники сокільського гнізда з Хирова у 1937 р. стали учасниками лижної мандрівки до Білича Великого, де в місцевій “Просвіті” взяли посвідчення про здійснену подорож, а “соколи” з Тернополя провели лижну мандрівку до с. Березовиця Велика. Під час мандрівок проводилася культурно-просвітницька та спортивна робота. Так, сокільська лещетарська секція зі Львова 1938 р. влаштувала кілька мандрівок до ближніх сіл, щоб надати допомогу місцевим членам товариства. Зокрема, під час лижної подо-

рожі до с. Грибович мандрівники допомогли провести змагання з лижних перегонів місцевим “Соколам”.

У 1938 р. спортивна, туристично-краєзнавча та культурно-просвітницька діяльність “Сокола” дещо пішла на спад. Це було зумовлено головним чином подіями в Чехії й на Закарпатті. Воеводські управління заборонили впродовж 1938 р. проведення будь-яких масових заходів, у тому числі IV Сокільського свята, повітових свят, спортивних змагань тощо. Крім того, львівський воевода своїм розпорядженням у 1938 р. віддав площу “Сокола-Батька” (стадіон) для потреб польської армії.

Треба підкреслити, що сокільські осередки дали поштовх культурно-освітньому рухові українського населення Галичини, особливо в сільській місцевості, через запровадження уроків фізичного виховання в школах, створення перших секцій та гуртків, стали піонерами туризму в Галичині. М.Грушевський писав, що “за двадцять літ свого існування «Соколи» наші з «Січами» багато зробили для організування української людности в Галичині. Заложені міцні підвалини, на котрих може пильно й успішно поступатися організація і далі вперед” [4, с.12].

Після припинення діяльності товариства “Січ” у 1925 р. її традиції продовжувало пожежно-руханкове товариство “Луг”, головне завдання якого полягало у вихованні української молоді в національному дусі, сприянні народному духовному відродженню. Організаційна структура цього товариства була така сама, як у “Соколі”.

Поодинокі осередки становили Повітові Луги, які входили на правах колективних членів до Великого Лугу. Загальне керівництво здійснювала Центральна Рада Лугів у Львові. Один раз на три роки проводилися звітні збори в осередках та відбувся Великий Луговий З’їзд. Старшина місцевого лугового осередку складалася з голови, заступника, скарбника, господаря, писаря і чотирьох керівників пожежних відділів.

Однострої в луговиків-мужчин склалися з військового покрою гімнастерки-френча, кашкета-петлюрівки, чорних або кольору хакі штанів, сорочки-вишиванки, черевиків і топірця. Дівчата носили національні однострої [16, с.39].

Лугова старшина через часопис “Вісті з Лугу” допомагала місцевим осередкам у плануванні роботи на кожний місяць. Так, на жовтень–листопад 1926 р. пропонувалося:

“1. Улаштувати сходини щонеділі і свята. На сходинах посвятити пів години на вправи сикавкою, а другої півгодини – на руханкові вправи. Решту часу ужити на відчити, читання часописів, книжок, гутірок (бесід), гру в шахи, доміно і т. п.

2. Котрий «Луг» досі не уладив свята-фестину, нехай зробить це якнайшвидше.

3. В дощевий час замість вправ уладити гру в доміно, шахи, товариські гри, забави, хор, відчити і т. п.

4. В погідну неділю або свято вибиратись зараз по обіді з цілим Луговим товариством на прогулянку до лісу, або до історично пам’яткових місцевостей” [10, с.14].

Такі плани роботи активізували діяльність місцевих осередків, оскільки в них відчувалася нестача творчої інтелігенції. Крім того, лугова старшина систематично проводила курси-навчання для провідників лугових осередків, на яких вивчалася пожежна справа, гімнастичні й загальнофізичні вправи, організаційна робота, читалися лекції з історії України та з історії української літератури. Перші такі курси відбулися в травні 1926 р. у Львові, на яких навчалося 40 чоловік із Львівського, Бібрського, Жовківського, Городоцького, Сокальського, Рогатинського, Зборівського, Перемишлянського та Коломийського повітів [16, с.5].

З 1925 р. проводяться регулярні “лугові” повітові свята, присвячені різним визначним датам у житті українців. Цього ж року у Львові почали діяти постійні курси для підготовки інструкторів, які згодом працювали в осередках товариства “Луг” по всій Галичині.

У культурно-спортивну діяльність товариства органічно впліталися прогулянки та мандрівки. Часопис “Вісті з Лугу” за 1926 р. рекомендував кожному осередку в неділю

або свято проводити прогулянки та екскурсії до лісу або до історичних місць [10, с. 14]. Упродовж 1928–1930 рр. товариство організувало багатоденні мандрівки по Бескидах, Горганах та Чорногорі. Ці мандрівки були масовими. У деяких подорожах брало участь до 60 учасників.

“Луг” був найбільшим спортивно-пожежним товариством у Східній Галичині. Про це свідчить те, що 1932 року в товаристві було 1 189 осередків, у яких нараховувалося 40 тисяч осіб. Керівництво здійснювала Центральна Рада, яка знаходилася у Львові. Велика увага в діяльності “Лугу” приділялася культурно-просвітницькій роботі через різні курси для молоді.

Незважаючи на перешкоди з боку урядових властей та окремі внутрішні конфлікти, товариство зуміло за короткий час своєї діяльності дійсно стати Великим Лугом, який оберігав українську молодь й українське громадянство від великодержавної політики польських урядових кіл.

Не втратило своїх позицій Лугове товариство і в 30-х рр. ХХ ст., хоча на перших порах доводилося терпіти напади з боку урядових властей. Але вже з травня 1933 р. товариство проводить низку патріотично-виховних заходів, що посприяли відновленню його популярності та авторитету серед українського громадянства в цілому та молоді зокрема. Так, 28 травня 1933 р. луговики взяли участь у відкритті пам’ятника І. Франку на його могилі, провели в серпні свято пам’яті І. Мазепи та “День скорботи”, приурочене голодомору на Радянській Україні [18, арк. 205].

У серпні 1933 р. відбулися повітові та краєве Лугове свято у Львові, приурочене 20-й річниці вимаршу Українських Січових Стрільців на першу світову війну. Під час цього крайового свята відбулося урочисте посвячення “Лугового Городу”, обладнаного силами луговиків Львова та навколишніх сіл [16, с. 6].

Відповідно до закону “Про товариства” та розпорядження Львівської Шкільної Кураторії “У справах позашкільних виступів молоді початкових шкіл” від 26 травня 1933 р. “Луг” перейменовується на Українське руханково-спортивне товариство “Луг”. Основним змістом його роботи було визначено фізичне й моральне виховання молоді, що конкретизувалося в завданнях:

“ а) розширювати і пропагувати фізичне виховання і спорт. В тій цілі улаштовувати тренінги, пописи, лекції і вести руханково-спортові курси для молоді нище 16 літ;

б) розвивати культурно-освітню діяльність та в тій цілі улаштовувати відчити, курси, театральні вистави, концерти, краєзнавчі прогульки, вести бібліотеки і читальні;

в) видавати часописи і підручники, присвячені спортові, руханці і освіті” [12, с. 8].

Треба звернути увагу на те, що лугові осередки тісно співпрацювали з “Просвітою”, “Рідною школою”, “Відродженням”, “Союзом Українок” та іншими українськими громадськими товариствами.

Останньою важливою акцією історико-патріотичного виховного спрямування стало свято посвяти Лугового прапора, яке відбулося 18 вересня 1938 р. Це був прапор Львівської Повітової “Січі”, під яким відбувалися Січові свята Львівської Повітової “Січі”. Його переробили під прапор Лугового товариства. Він був малинового кольору, обшитий по краях жовто-синіми трикутниками. На лицьовому боці прапора був зображений герб, поділений на три частини: в одній було вишите зображення Архістратига Михаїла – герб Києва, у другому золотий лев – герб Львова, а під ними емблема лугу – кущ калини – як символ України. З другого боку на прапорі був витканий козак, а під ним девіз “Лугу” – “Добро батьківщини – найвищий наказ”. Прапор кріпився до древка, на кінці якого знаходився білий бунчук і широка голуба стрічка з жовтим написом “Великий Луг” [6, с. 7].

1934 року єпископ Г. Хомишин у м. Станиславів створив молодіжне релігійне товариство “Скала”, яке мало на меті християнське виховання молоді та “... видання кни-

жок, часописів, урядження різних відчитів, закладання читалень, устроювання концертів, вистав, прогулок, релігійних і народно-культурних свят і зібрань” [5, арк.25]. Це товариство було за кількістю незначне й у ньому туристично-краєзнавчій роботі приділялося мало уваги.

Висновки

1. Таким чином, молодіжне товариство “Сокіл” уперше започаткувало розвиток масового фізичного руху в Галичині. Усі його осередки дали поштовх до культурно-мистецького руху серед українського населення, особливо в сільській місцевості, що мало велике значення в збереженні та примноженні української культурної спадщини в умовах національного гноблення польською владою. Вони ефективно сприяли фізичному й естетичному вихованню молоді.

2. Товариство “Луг” зробило значний внесок у збереження української духовної спадщини, захищало українську мову, історію, культуру від спроб польських правлячих кіл припинити їхній розвиток і позбавити галицьких українців історичних коренів. Крім того, вони вперше намагалися втілити на практиці ідею про недопустимість передчасної політизації шкільної молоді й здійснювали виховний процес, виходячи з потреб держави та історичного моменту.

3. Отже, специфіка туристично-краєзнавчої діяльності в молодіжних спортивних товариствах полягала в тому, що ця робота мала на меті не тільки оздоровлення, фізичний розвиток молоді, але й конкретні, виразно визначені освітньо-виховні результати. Безпосереднє знайомство з матеріальною й духовною культурою народу, з природою рідного краю стимулювали любов до Батьківщини, до духовних і культурних цінностей.

1. Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини / І. Андрухів. – Івано-Франківськ, 1995. – 71 с.
2. Вацеба О. Нариси з історії західноукраїнського спортивного руху / О. Вацеба. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. – 232 с.
3. Гайдучок С. Країна тисячі озер / С. Гайдучок // Наша Батьківщина. – Львів, 1939. – Ч. 4. – С. 7.
4. Грушевський М. Сучасне сокілство й наука нашої минувшини / М. Грушевський // Громадський вісник. – Львів, 1923. – 17 січня. – С. 10–12.
5. ДАІФО, ф. 2, оп. 3, спр. 319. Листування із Станиславівським повітовим староством про затвердження статуту товариства “Скала” в Станиславові 5 березня 1934 – 29 серпня 1934 р., арк. 25.
6. Історія Лугового прапору // Діло. – Львів, 1938. – 17 вересня. – С. 7.
7. Микитюк Я. Дмитро Клячківський, командир УПА-Північ, Клим Савур / Я. Микитюк // Альманах Станиславівської землі : з матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини : у 2 т. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – Т. 2. – С. 305–308.
8. Палій М. У мандри, мандри / М. Палій // Збаражчина. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1980. – Т. 1. – С. 403–406.
9. Перший Український Педагогічний Зїзд у Львові // Шляхи навчання і виховання. – Львів. – 1935. – № 4. – С. 252–256.
10. Пляч праці на жовтень і падолист // Вісти з Лугу. – Львів, 1926. – Ч. 3. – С. 14.
11. Содоль П. Гетьманський Пластун Скоб Роман Шухевич / П. Содоль // Цвіт України. Пластовий часопис. – Тернопіль, 1992. – № 9. – С. 4–5.
12. Статут руханково-спортивного товариства “Луг”. – Львів, 1934. – 12 с.
13. Ступарик Б. М. Шкільництво на Галичині 1772–1939 / Б. М. Ступарик. – Івано-Франківськ : Лілея, 1994. – 140 с.
14. Третій Соکیلський Здвиг // Соکیلські Вісти. – Львів, 1934. – Ч. 7–8. – С. 3–5.
15. Трофимьяк Б. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (від початку 30 рр. ХІХ ст. до 1939 р.) / Б. Трофимьяк. – К. : ІЗМН, 1997. – 418 с.
16. Федорчак В. Лугова організація 1925–1935 : (Історичний нарис) / В. Федорчак. – Львів, 1935. – 56 с.
17. ЦДАУ у м. Львові, ф. 312, оп. 1, спр. 12. Історична довідка про заснування і діяльність “Сокіл-Батько” за 1896–1939 рр., 14 арк.
18. ЦДАУ у м. Львові, ф. 358, оп. 1, спр. 122. Листи українських спортивних товариств “Сокіл-Батько”, “Луг” та інші за 1911–1937 рр., 205 арк.

Рецензент: канд. наук з фіз. вих., доц. Випасняк І. П.